

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх справ
Сумська філія
Кафедра гуманітарних дисциплін

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Вступ до правових досліджень»
вибіркових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

081 Право (право)

за темою № 5 «Наукова організація дослідного процесу»

Суми 2024

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 14.08.2024 р. №8

СХВАЛЕНО

Вченою радою Сумської філії
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 08.07.2024 р. №8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та
соціально-економічних дисциплін
Протокол від 13.08.2024 р. №7

Розглянуто на засіданні кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії
Харківського національного університету внутрішніх справ
Протокол від 27.06.2024 р. №22

Розробник:

1. Професор кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії ХНУВС, канд.
іст. наук, ст. наук. співр. Надія ДЕМИДЕНКО

Рецензент:

1. Професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Харківського
національного університету внутрішніх справ, доктор філософських наук,
професор Олександр ТЯГЛО

Тема 5. Наукова організація дослідного процесу

План лекції :

Вступ

1. Принципи організації праці у науковій діяльності
2. Особливості творчої праці
3. Роль особистості вченого в науці

Рекомендована література:

Основна

1. Зацерковний В. І. Тішаєв І. В., Демидов В. К. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М.Гоголя, 2017. 236с.
URI:https://isp.kiev.ua/images/Page_Image/Library/Methodology_Zatserkovny_Tishayev_Demidov.pdf
2. Байлов А.В., Литвин О.М., Чумак В.В. Науково-дослідницька діяльність студентів, курсантів, слухачів, аспірантів, ад'юнктів та докторантів: довідник молодого вченого / за заг. ред. О.М.Головка. Харків: ХНУВС : Тім Пабліш Груп, 2016. 363 с.

Додаткова

1. Бірта Г. О. Методологія і організація наукових досліджень. Навч. посіб. К. : «Центр учбової літератури», 2014. 142 с.
URI:https://shron1.chtyvo.org.ua/Burhu_Yurii/Metodolohiia_i_orhanizatsiia_naukovykh_dosliddzen.pdf
2. Методика та організація наукових досліджень: Навч. посіб. С. Е. Важинський, Т. І. Щербак. – Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 260 с.
URI:http://libnet.com/book/118_Metodika_ta_organizaciya_naykovih_doslidjen.html
3. Каламбет С.В., Іванов Ю.В., Півняк Ю.В. Методологія наукових досліджень: Навч. посіб. Дн-вськ: Вид-во Маковецький, 2015. 191 с.
URI:<https://pgasa.dp.ua/wp-content/uploads/2017/10/3-1.pdf>

Нормативно-правові акти:

1. Про наукову і науково-технічну діяльність: закон України від 26.11.2015р. № 848-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016, № 3, ст.25. URL: **URI:**<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>
2. Про Національний фонд досліджень України : постанова Кабінету Міністрів України від 4 липня 2018 р. № 528 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України.
URI:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/528-2018-%D0%BF#n216>

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

1. Інтернаука; видавничий дім. [сайт].

URI: <https://www.inter-nauka.com/ua/poleznaya-informatsiya/doi/>

2. Ліга: закон. [сайт].

URI: <https://ligazakon.net/>

3. Національна парламентська бібліотека України. [сайт].

URI: <http://www.nplu.org/>

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

1. Вступ

Загальновідомо, що при здійсненні будь-якої діяльності виникають певні труднощі. Не є винятком і наукова діяльність. Крім того, така унікальна, масштабна, складна, комплексна та непередбачувана в своїх результатах праця висуває перед дослідниками ще більшу кількість вимог та проблем у порівнянні з іншими видами діяльності. Тому правильна організація неодмінно має принести позитивний ефект.

Тема «Наукова організація дослідного процесу» займає досить значне місце в структурі курсу та має тісний взаємозв'язок з іншими темами курсу. Адже, опанувавши дану тему, в подальшому можна давати оцінку певних умов наукової діяльності, відповідності елементів наукової організації праці певним стандартам; за певними критеріями визначати відповідність принципів організації праці, знаходити напрямки поліпшення ефективності проведення наукової діяльності, визначати власну придатність та відповідність вимогам, що висуваються до науковців та визначати можливі напрямки вдосконалення особистості тощо.

1. Принципи організації праці у науковій діяльності

Організаційні принципи в сфері наукової праці протягом тривалого часу ґрунтувалися на практичному досвіді дослідника. Поява наукової організації творчої праці зумовлена потребою координації і взаємозв'язку цілого ряду однорідних за технічним характером процесів колективної праці. Слід зазначити, що методи організації, які ґрунтуються на практичному досвіді окремого дослідника, не забезпечують оптимальності творчого процесу в умовах технічного прогресу.

Підвищення рівня використання наукового потенціалу є найважливішим напрямом підвищення ефективності науки, який залежить від організації праці наукових працівників. Раціональна організація праці забезпечує зниження трудових витрат на науку.

Найважливішими принципами організації праці у науковій діяльності є

- наступність,
- колективність,
- динамічність,
- мобільність,
- самоорганізація,

- творчий підхід.

Наступність - взаємозв'язок між живою і матеріалізованою працею у раніше виконаних наукових дослідженнях. Наука не змогла б розвиватися, якби кожний дослідник починав "з нуля". Тому в організації праці в наукових дослідженнях велику роль відіграє вивчення спадщини попередників.

Колективність праці у наукових дослідженнях зумовлена зростанням спеціалізації працівників, масштабами і складністю досліджень, розвитком матеріально-технічної бази науки. У сфері розумової праці, особливо творчої, спілкування між її учасниками опосередковується усною мовою і письмово, що не завжди дає змогу досягти швидкості і точності взаєморозуміння. Тому виникла потреба згуртування сил багатьох працівників, хоча безпосередній процес творчості має індивідуальний характер. Ця суперечність усувається координуючими впливами управління науковими дослідженнями (консультаціями, колективними обговореннями програм робіт, координаційними нарадами та ін.).

Колективізм, що застосовується у більшості галузей науки, ґрунтується на функціональному розподілі праці, при якому окремі функції закріплюються за різними працівниками (організаторами, координаторами, інформаторами, експериментаторами).

Оптимальна організація колективної праці включає також кооперування - поєднання різноманітних демографічних і психологічних типів, "генераторів" ідей з виконавцями, сміливих - з обережними, ініціативних-з більш самокритичними тощо: При цьому необхідно враховувати психологічну сумісність працівників.

Динамічність організаційних форм праці у наукових дослідженнях визначається тим, що в умовах прискорення темпів розвитку науки змінюються форми розподілу і кооперації праці (розміщення кадрів, рівень колективності праці, розподіл роботи на етапи, організація робочого місця тощо). Вона зумовлює потребу в оперативному забезпеченні координації дій працівників у процесі досліджень. На основі добутих результатів у роботі плани і методику виконання робіт вносяться корективи, спрямовані на успішне завершення досліджень у регламентовані терміни.

Мобільність професійної підготовки кадрів полягає в адаптації працівників до зміни функцій, спеціалізації, місця роботи, що значною мірою впливає на організацію праці.

Самоорганізація передбачає комплекс заходів соціологічного і психофізіологічного характеру, що виконуються працівником з метою підвищення ефективності досліджень. У дослідника завжди має бути сумнів, що неперевірений ним висновок за допомогою збирання, групування і обробки інформації про об'єкт дослідження не є достовірним. При цьому має виконуватися самонормування праці, яке полягає у визначенні щоденної норми, яку дослідник встановлює для себе особисто. Так може бути встановлена норма написання текстового матеріалу (8-10 сторінок, складання 4-5 аналітичних таблиць, реферування 70-80 сторінок літературних джерел та ін.).

Творча активність ґрунтується на вивченні й узагальненні досягнень, що є в цій галузі знань, критичному осмисленні їх і створенні нових концепцій. Спрямована вона на виробництво нових знань і, зокрема, на пізнання об'єктивних законів і тенденцій розвитку явищ, що дають змогу вирішувати нові науково-теоретичні і науково-практичні проблеми. У юридичних дослідженнях творчий підхід застосовується при вивченні передового досвіду роботи, узагальненні даних з літературних джерел про об'єкт дослідження. При цьому за допомогою різноманітних методів дослідження і визначення тенденцій, явищ, що вивчаються, дослідник робить висновок про творче застосування добутих результатів у подальшому вдосконаленні правових явищ, що вивчаються.

2. Особливості творчої праці

Найважливішими особливостями сучасних наукових досліджень, що впливають на ефективність наукової праці, є такі:

- **імовірний характер** їх результатів, тому дослідник повинен мати моральні, і вольові якості (організованість, наполегливість, твердість);
- **унікальність**, яка обмежує застосування типових методик і рішень; це має місце у матеріальному виробництві;
- **складність і комплексність**, які підвищують вимоги до наукових працівників при кооперації праці,
- **масштабність і трудомісткість**, які ґрунтуються на вивченні великої кількості об'єктів та експериментальній перевірці добутих результатів;
- **зв'язок досліджень з практикою**, що закріплюється у міру перетворення науки у безпосередню виробничу силу. Досвід показує, що не кожний спеціаліст, навіть висококваліфікований, має нахил до виконання наукових досліджень.

3. Роль особистості дослідника

Наука є особливою сферою людської діяльності, і вона вимагає певних якостей від людей, які нею займаються.

Перш за все — це **цілеспрямованість**. Людина повинна бути націлена на подолання різних труднощів, які виникають перед нею. Слід бути впевненому в своїх силах, правильності обраного напрямку пошуку. Цілеспрямованість дозволяє чітко уявити перспективу роботи, планувати виконання окремих етапів.

Невід'ємною якістю працівника науки є **любов до праці**, слід виробити в собі витримку і терпіння, оскільки на початкових етапах наукового дослідження можливі певні невдачі, прорахунки. В ряді випадків обставини змушують проводити додаткову перевірку отриманих результатів, що пов'язано з витратами фізичних і духовних сил.

Обов'язкова якість науковця — **абсолютна чесність у роботі**. Не допускається суб'єктивний підхід до отриманих результатів, бажання «підігнати» свої дані до висновків, які не витікають із проведеного дослідження.

Науковий працівник повинен бути **скромним і самокритичним**, не вважати себе безгрішним, поважати думку колег. Однією з важливих рис наукового працівника є почуття нового, активна підтримка всього прогресивного. Здатність йти «в ногу» з епохою, відчувати її «пульс».

На всіх етапах дослідження науковець повинен прагнути до пояснення фактів, предметів, явищ, намагатись виявити щось нове в науці. Тому для наукової творчості характерною є постійна копітка розумова праця. **В зв'язку з цим доцільно згадати китайське прислів'я, яке стверджує: «Ти можеш стати розумним трьома шляхами: шляхом власного досвіду - це найгірший шлях; шляхом наслідування — найлегший; шляхом мислення — це найбагородніший шлях».** Значних результатів досягають ті, хто привчив себе думати постійно, концентрувати свою увагу на предметі дослідження.

Дуже важливо навчитись самостійно розбиратися в складних питаннях теорії і практики, працювати з науковою літературою, вміти знайти головне, вирішальну ланку в даних умовах. Вміння виділити основні проблеми в науці дає можливість правильно визначити стратегію, обґрунтувати перспективні плани її розвитку.

Науковий працівник має бути всебічно розвиненим спеціалістом, володіти досягненнями вітчизняної і світової науки в своїй галузі. Важливим є і вміння працювати в колективі. Нині вирішення значних проблем вимагає об'єднання зусиль багатьох учених.

Велике значення в діяльності наукового працівника має знання ним реальних проблем виробництва, обмін досвідом із людьми практики; творче обговорення нагальних питань, що породжують нові ідеї, нову наукову думку.

Кожен науковий працівник повинен займатися пропагандою науково-технічних знань незалежно від сфери його діяльності.

Дуже важливо володіти правильною методикою наукового пізнання. Кожне досліджуване явище слід розглядати в його розвитку.

Суб'єктом наукової діяльності є: вчені, наукові працівники, науково-педагогічні працівники, а також наукові установи, наукові організації. Отже, науково-дослідницькою роботою займається багато людей. Науковець повинен мати певні особисті й творчі якості. Досить детально ці якості показати в таблиці, що приведені В.М. Шейко і Н.М. Кушніренко у підручнику «Організація та методика науково-дослідницької діяльності»

Таблиця

Основні якості, що відповідають статусу науковця

№ з/п	Творчі та ділові якості	Основні характеристики
1	2	3

1.	Професійні знання	Наявність знань, що відповідають вимогам обраної діяльності. Обов'язкові елементи: високий рівень базової освіти, вміння користуватися комп'ютером, знання рідної та іноземної мов.
2.	Допитливість	Високий рівень внутрішнього прагнення до пізнання істини, увага до непізнаної і незрозумілого, високий інтерес до нових знань, зокрема, наукової літератури як джерела знання.
3.	Спостережливість	Здатність до цілеспрямованого сприйняття об'єктивних властивостей досліджуваних явищ, процесів, предметів.
4.	Ініціативність	Здатність до самостійних рішень, внутрішнє спонукання до нових форм діяльності.
5.	Почуття нового	Винахідництво, активна підтримка нового, творчий характер діяльності, нетерпимість до догматизму.
6.	Зацікавленість у справі	Наявність мотивів, ідей, що спонукають до дослідження; ставлення до праці, як до важливого, привабливого заняття.
7.	Пунктуальність, ретельність	Своєчасне і якісне виконання плану роботи, доручень тощо.
8.	Відповідальність і надійність	Здатність брати на себе відповідальність за певну ділянку роботи, справу, за свої або чийсь вчинки, дії, слова.
9.	Комунікабельність	Уміння налагоджувати зв'язки з різними за віком, характером та посадою людьми.

Необхідна постійна робота над собою для розвитку здібностей, пам'яті, уваги, спостережливості, формування навичок.

Наукова діяльність - інтелектуальна творча робота, спрямована на здобуття і використання нових знань.

Заняття наукою вимагає особливої підготовки: освоєння засобів, прийомів та методів проведення наукових досліджень.

Розвиток колективності праці в наукових дослідженнях пов'язаний з деякими особливостями її активізації, і, насамперед, вільної дискусії в досягненні наукової істини. Є багато різноманітних методик проведення наукових дискусій у пошуках Істини, правильних рішень, але всі вони спрямовані на активізацію "мозкової атаки" учасників дискусії. В її основу покладена гіпотеза про те, що серед великої кількості рішень є принаймні одне оптимальне. На відміну від традиційного способу обговорення наукових проблем "мозкова атака" проводиться за певною методикою.

Пряма "мозкова атака" передбачає формулювання проблеми з виділенням її центрального пункту і потім висування і обговорення пропозицій щодо вирішення проблеми. При цьому жодна ідея не може бути оголошена неправильно або відкинута, а, навпаки, розглядається будь-яка пропозиція, у деяких випадках організатори "мозкової атаки" заздалегідь передбачають заходи щодо управління групою дискусією. У цьому випадку застосовується **метод колективної генерації ідей**. Серед її

учасників призначаються "аніматори", що стимулюють процес творчості, **"модератори"**, які стежать за тим, щоб полеміка учасників дискусії не виходила за межі прийнятної; **"президент"**, що зосереджує увагу учасників на сформульованій проблемі; **"генератори"**, в завдання яких входить висування ідей; **"селектори"**, які оцінюють і підбирають висунуті "генераторами" пропозиції.

Інший різновид "мозкової атаки" - обмін думками (Іноді його називають **методом віднесеної оцінки**). При цьому ставиться завдання не лише проблеми, а й також досягнення єдності поглядів з приводу переваг та недоліків висунутих ідей і напрацювання колективних пропозицій.

Крім того, є ще один вид "мозкової атаки" **стимулювання спостереження**, яке полягає у тому, що поставлене завдання вирішується не у загальному вигляді, а переноситься на уявний, іноді реальний об'єкт. Складається "сценарій", за яким "програються" можливі варіанти вирішення проблеми згідно із загальними правилами "мозкової атаки".

Застосування організаційних форм "мозкової атаки" у наукових дослідженнях залежить від теми і методики її дослідження, складу виконавців, завдання, виданого замовником, та інших умов. Проведення наукових дискусій у дослідженнях пов'язано з моделюванням об'єктів, що вивчаються, коли результати дослідження експериментуються і впроваджуються на виробничих підприємствах і об'єднаннях. При цьому дослідникам у процесі "мозкової атаки" доводиться часто долати психологічний бар'єр інертності.

Отже, особливість творчої праці у дослідженнях полягає у її цільовій функції - перетворенні науки в безпосередню виробничу силу. При цьому слід використовувати ідейну впевненість і високу свідомість щодо розвитку науки та потребу у ній суспільства.

Контрольні питання

1. Дайте визначення наукової організації праці, які її елементи ?
2. Чи можливе нормування праці науковців, на основі яких критеріїв це можливо здійснити ?
3. Які характерні особливі риси носить в собі наукова діяльність ?
4. Які риси вченого визначають ефективність наукової роботи ?
Охарактеризуйте їх суть та індивідуальну вагу в дослідному процесі.
5. Що являє собою поняття "мозкова атака" ?
6. Які існують види "мозкових атак" ? В чому їх особливості ?
7. Як розподіляються учасники "мозкової атаки" ?